

14 augustus 1926 **BIJ HENK WIEGERSMA**

door HENRI BRUNING. Voor A.v.D.

5 Plotseling is het landschap veranderd, - en het liefelijke Maas-landschap ligt achter ons. Nog eenmaal zien we om naar die zware uitgestrekte korenlanden waardoorheen, als een zachte jubeling, ons wit zandwegje slingerde en waaruit, heel ver, als 'n ijl naar den hemel zingende tederheid een violet torentje opspitste, een rood over-zond pannen-dakje, in deze vroegte, als een stil zich verdroomende vreugde openbloeide, of
10 een oude, donker-bemoste boerenhoeve als een verteerde, aan de aarde gehavende kracht zich moeizaam, moeizaam opbeurde; er was ergens, aan de horizon, de dwaze verbazing van witte molenwiekjes en overal, overal de overdadige loover-weelde van hooge, oude boomen...

Zoo schijnt ons althans het Maas-landschap... nu we aan de rand van die dorre, verarmde Peel-vlakten staan en de weg stil, recht, naakt voor ons uitligt, zich recht en naakt vooruitboort, door die eindeloze en geluidloze heiden.

15 Bruin en dor is nu de grond. Stil, dood-stil is de streek geworden en alleen het eentonig neurieën van onze fietsen, het ritselend gespetter van het drooge zand onder de banden is waarneembaar. Jonge, poovere eikenboompjes staan stuntelig langs dezen stillen, schaduwlozen weg en ver, heel ver deze eindeloze bruine vlakke in, boort
20 zich eenzelfde stille weg vooruit, met dezelfde poovere en sprieterige rij boompjes. Met wat dennen het eenige groen zoo ver je zien kunt. Maar in een onverhoedsche glooiing is dat plotseling verdwenen.

Ergens wordt een stuk land ontgonnen: we zien de aarde waarvan de menschen hier leven: ze is bruin, rood-bruin, donker-rood-bruin, grijs-wit, zwart, geel-bruin, rood-bruin, en weer zwart, modder-zwart. In zware schollen ligt dit onvruchtbare en weerbarstige land omgewoeld. Rondom is het stil, dood-stil, nergens ontwaart men
25 menschen. En als een groote, noodeloze wonde ligt dit zware opengekorven land. Even glooide het land terzij van den weg op en at: tegen een intens-blauwe lucht staan vier huizen, groot, krijt-wit, als eenzame angsten; de ramen als groote donkere oogen die zwijgend staren over dit ontredderde land.
30 Maar het is stil, - het blijft stil.

Geruchtloos en geheimzinnig schijnt het leven zich in deze vlakten te voltrekken: langzaam en met veelvuldige teleurstellingen, met zware verliezen. De grond is dor: dor en bruin, rood-bruin als roest op té oud ijzer.

35 Toch behoefde dit Brabantsche land niet troosteloos te zijn: op deze dorre eindeloze vlakten is de strijd met de weerbarstige aarde, is het gevecht om het leven van 'n hevige en rauwe werkelijkheid en in die aangebonden strijd schuilt een machtige heroïek, een verbeten en moeilijke, maar toch, 'n meerderheid. - De boer zwoegt: van den ochtend tot den avond. De boer is arm. In de gezinnen, met de onderworpen vrouwen
40 en blonde kinderen wordt veel geleden, veel droeve nood, en dag aan dag. De lage stulpingen zijn vervreten van de vele, vele getijden. Maar er is in de verweerde stem van den boer een schoone gelatenheid, en siddert door z'n gewonde spreken een onaangetaste ziel wanneer hij van z'n dorren grond zegt: "De grond (tenminste) is eerlijk." Die dat zegt moet een schoon mensch zijn, al verweerde diens stem dan ook
45 van verzwegen verbittering en verzwegen verlangen.

Maar lang zal het zoo niet meer kunnen blijven. Het vuil der steden bezoedelt al sinds zoo lang dezen kuischen mensch, de geest der steden gaat deze nobele ziel ontwrichten; het heidendom der steden woekert dagelijks en alles ondermijnend voort. En op dezen dorren, op dezen "eerlijken" grond moeten de levens snel zijn ontredderd,
50 moet dit volk snel zijn verwoest: de strijd met de aarde en om het leven is hier té genadeloos, té reëel, dan dat deze mensch zich in een halfheid zou kunnen blijven handhaven: het leven moet zich hier onverbiddeijk in uitersten voltrekken: moet òf geheel vanuit God worden geleefd, òf het moet zich overleveren aan het heidendom dat deze menschen zal verwilderen en verdierlijken en hen maken tot doffe, afgestompte
55 trek-dieren in het harde gareel der donkere, zorgelijke en uitzichtloze dagen. Het lot van dezen mensch zal snel beslist zijn. Thans dreigt dit deel van het schoone Brabantsche volk, dat eenmaal de kracht en de wil en de gelatenheid bezat voor zijn zwaren, meedoogenloozen strijd met de aarde, ten onder gaan.
60 Geruchtloos, en hevig, voltrekt zich het bitter-reëele leven.

Deurne: het einde van onze tocht. Plotseling, als een opstandige kracht, rijst met zijn zwaar en tumultueus daken-geweld het huis van den schilder Wiegersma voor ons op.

Zoals de boer vecht met den stuggen, weerbarstigen grond, zoo staat dit leven gespannen in zijn verzet-tegen Brabants (onafwendbare?) ondergang. Zoals de Peel-

wegen recht, recht vooruitboren, zoo boort dit leven meedogenloos en onrustbarend in de lafheid en lauwheid der dorpen, in de ontredding van hen die diep in deze vlakten wonen. Plotseling is in dezen eerlijken en teederen, mensch, in dit nobele en warme hart de vroegere ziel van Brabant, haar vroegere nog onaangestaste kracht onstuimig opgestaan – maar nu, als een barbaarsch geweld, een hevig en rusteloos verzet, een driftige, ontembare opstand, als een beslissing – strak – rond de kernen, als een oer-krachtige wil en ongeschonden leefdrift, als een honger naar waarachtigheden.

Zoals deze mensch, zoo is ook dit werk. Wat 'n overrompelende vreugde dit werk te zien! Het is heel anders dan al het andere dat nu in Holland wordt voortgebracht: het is vlamkend en eerlijk, het is fel en hevig oorspronkelijk, het is van een prachtige menselijkheid en van een schoon, hartstochtelijk oer-geweld – en tegelijk van een zuivere trouwhartigheid en een nobele en brandende eenvoud. Het volk van de Peel kan niet in halfheden leven: het leven zelf is te zwaar, te onbarmhartig, te ernstig. Ook de mensch die zich in dit werk uitspreekt, ook dit werk beweegt zich in uitersten. Het zijn bijna alle heiligen die hij schilderde of gebeurtenissen uit de Heilige Boeken die hij in beeld bracht. Het is de behoefte, de nood geweest zich voortdurend aan iets groots te laven, zich aan een schoone kracht, een volstrektheid op te richten om het leven te kunnen leven. Maar de nobele levenskracht die dezen mensch voortdrijft, waardoor dit werk ontstond is meestentijds nog te ongestild, te onbezonnen; zij heeft deze heiligen-figuren nog niet kunnen verdiepen; ze staan nog te veel gespannen van een kracht die nog niet de Goddelijke Liefde is: zij zijn nog te veel mensch gebleven, al zijn zij dan ook van een schoone, adellijke menselijkheid. Maar 'n enkele maal is die nobele en eerlijke levensgloed bezonnen en verstillend en dan ontstaan z'n prachtigste doeken, dan stijgt z'n werk tot een verstillende en warme helderheid, tot een hooge en milde rust. Zoo z'n vroegere Sint Christoffel, z'n laatste zelf-portret, zijn Maria met Kind, zoo ook gaat z'n laatste doek – 'n kroegtafereel – worden.

In zijn Sint Christoffel heeft Wiegiersma prachtige dingen verwerkelijkt: het is van een heldere, bloeiende kleur en van een stille, milde bezonnenheid en eenvoud zoals die nog maar zelden door Wiegiersma werd bereikt. En 'n oogenblik verwondert het u hoe in dezen (oogenschijnlijk) zoo ruigen mensch een zoo teere, fijne fantasie als waarvan de achtergrond van dit Christoffel-doek getuigt, kon leven. Maar diezelfde teederheid – zoo niet nog schooner – hervindt ge in dat lichte, blonde schilderij, Madonne met Kind, in dat ontroerde en ontroerende gebaar van Maria's linkerhand en in de glimlach van Maria's mond.

Geheel anders – donkerder ook van kleur – is zijn laatste zelfportret met z'n twee zij-figuren: twee donkere, gehavende menschen, twee bedelaars uit de Peel: de kleur van het geheel, ook der figuren, suggereert een duistere, herfst-avondlijke eenzaamheid: daarin de figuren op den voorgrond een stil meedogen en een vaste kracht.

Tot zijn m. i. mooiste doeken gaat met z'n Madonna en zijn Sint Christoffel, ook zijn kroegtafereel behooren. "Het moet nuchter, heel nuchter worden", zegt de schilder, maar het werd heel rustig, heel mild, open, verhelderd en met een zacht fijne humor doortinteld. Het is niet zoo-maar een realistisch gevalletje geworden, er is hier ook niet uitgegaan van de realiteit om die – zooals dat de zeer gewichtige Duitschers plegen te doen – om te beelden en te verbreedden tot iets universeels, tot een cosmische algemeenheid, – neen: hier werd de (altijd-relatieve) realiteit door een bepaalde mentaliteit (de schilder noemde ze "nuchter", ik noemde ze anders) waargenomen (en dus in die mentaliteit opgenomen) en zoo reeds terstond op een veel hoger plan gebracht dan het z.g. realistisch gevalletje. Van dit laatste is hier hoegenaamd geen sprake, hoezeer dit den toeschouwer ook moge toeschijnen.

Deze zijn m.i. zijn schoonste doeken. Maar soms ook zweept het levensgeweld dat zich in de bovengenoemde doeken zoozeer verstillde, met geweld op, drijft het zich boven zich-zelf uit en dan ontstaat een doek als het (romantisch) visioen van zijn Gekruisigde Christus, die meer van een trotsche, dweepende, van zich-zelf vervulde fanaticus heeft dan van een stervende God-mensch. Het is opgeschroefd, het is het tegenovergestelde van... "nuchter". – Het is, in sommige gevallen, niet zoo erg dat de Christus menselijk, te menselijk (nog) wordt afgebeeld, ook Wiegiersma's heiligen zijn somtijds te enkel menselijk, maar nochtans schóón; deze Christus nu is dit niet; het schoone levensgevoel, dat toch in oorsprong in deze schilderij aanwezig was, zweept zich op en belandde daardoor in een levensrythme van een

135 lagere, onschoone want vulgaire orde: het fanatisme: het fanatisme is een pathos, het
is onrustig, onharmonisch, romantisch; fanatisme doet denken aan een machteloosheid
die dat zich-zelf niet bekennen wil, aan 'n leugen. Dat romantische en onschoone
levensgevoel is het erge in dit schilderij. En temaar waar de stervende Christus-
140 figuur daardoor gedragen wordt. – Ik geloof dat op dit schilderij dat, zooals gezegd,
in oorsprong door een zeer zuiver gevoel gedragen werd, de waarschuwing van Maritain
toepasselijk is: "L'Artiste est soumis, dans la ligne de son art, a une sorte
d'ascétisme". "Dans un certain ordre et à un point de vue particulier, dans l'ordre du
145 faire et au pointe de vue de la beauté de l'oeuvre, il le faut humble et magnanime,
prudent, probe, fort, tempérant, simple, pur, ingénu." Die zelf-beheersching is
absoluut noodzakelijk tegen zoovele subtiele temptaties waartegen de kunstenaar bij
zijn arbeid te strijden heeft.

Tusschen deze uitersten in Wiegersma: den rijken eenvoud zijner meer verstilte en
150 bezonken schilderijen en het pathos van dezen Christus beweegt zich zijn overige
werk (ik bedoel hier natuurlijk alleen die doeken waarin de schilder iets schoons
bereikte en... die nog niet werden verbrand) op een schoon en hoog niveau wijl het
gedragen wordt door een nobel en oer-krachtig levens-rythme, door een stille,
beschroomde eerbied voor het leven, – het leven, dat, ondanks alles, schoon is,
155 schooner dan een mensch het begrijpen kan... De moderne kunst is vooral cynisch, zij
bezit geen eerbied meer voor het leven, geen rustig over het leven heerschende
eenvoud: zij mist meerendeels alle voornaamheid van geest: zij is geborneerd, zelf-
ingenomen, vervelend, en alleen van belang voor den intellectueelen en artistieken
bourgeois. Lijnrecht daartegenover – met het werk van Matthieu Wiegman en het
160 veelbelovende werk van Ernst Voorhoeve – staat de nobele arbeid van dezen fellen
mensch die, minder dan wie ook onder de moderne en ontredderde artiesten, aan de
rotheid en den geestelijken chaos van dezen tijd vreemd bleef.

Zoo staat hij dan voor mij, deze mensch met zijn werk (en ik denk nu, naast zijn
bovengenoemde doeken, aan zijn St. Wigardus, zij St. Isidorus, zijn Benoit Labre,
165 zijn St. Lucas) als een der enkelen in Holland die met het verleden hebben
afgerekend, als een der enkelen wier werk het voorgoed begonnen begin – 'n begin,
versta mij goed – is van een nieuwe tijd, d.w.z. van een tijd die geen enkele
gemeenzaamheid meer bezit met een voorbije, al wordt deze ontredderde tijd dan ook
geheel, en misschien dieper dan door wie ook, doorleefd. Deze mensch in wien Brabants
vroegere ziel onaangetast opstond – maar nu: als een barbaarsch en prachtig geweld,
een geweld dat zich reeds enkele malen tot een ontroerende rijkdom verstilte.
"Nogmaals": dit werk behoort tot het zeer weinig belangrijke dat in dezen tijd in
Holland wordt voortgebracht.